

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ІСТОРІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

**ПОЛІТИКА РОСІЇ НА БАЛКАНАХ
XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

Укладач к.і.н., доцент Ляпіна О. В.

КИЇВ – 2021

Ляпіна Олена Валеріївна.

Навчально-методичний комплекс «Політика Росії на Балканах XVIII – початку XX ст.»: програма курсу, завдання для самостійної роботи та рекомендована література / О. В. Ляпіна. Київ, 2021.

Рекомендовано на засіданні кафедри історії Центральної та Східної Європи
протокол № 1 від 8 вересня 2021 р.

Схвалено навчально-методичною комісією історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
протокол № 9 від «28» вересня 2021 р.

Затверджено та рекомендовано до друку Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
протокол № 3 від «30» вересня 2021 р.

Рецензенти:

К.і.н., доц. Сокирко О.Г.

К.і.н., асист. Коваль А.П.

© КНУ ім. Т.Шевченка, 2021 рік

© Історичний факультет, 2021 рік

© Ляпіна О. В., 2021

ЗМІСТ

Передмова. Мета і завдання навчальної дисципліни.....	4
Організація оцінювання.....	6
Програма навчальної дисципліни.....	9
Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та семінарських занять.....	14
Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять.....	15
Плани семінарських занять.....	17
Методика самостійної роботи з навчальної дисципліни.....	19
Завдання для самостійної роботи.....	21
Питання на залік.....	23
Глосарій основних термінів і понять.....	25
Рекомендовані джерела та література.....	31

ПЕРЕДМОВА

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Політика Росії на Балканах XVIII – початку XX ст.» є складовою освітньо-професійної програми «Східноєвропейські історичні студії» щодо підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Викладається на 3 курсі (V семестр) в обсязі 90 год. (3 кредити ECTS), зокрема: лекцій – 18 год., семінарських занять – 20 год., самостійна робота – 56 год. У курсі передбачено два змістових модулі.

Дисципліна «Політика Росії на Балканах XVIII – початку XX ст.» входить до вибіркового блоку «Націотворення та міжетнічні процеси в країнах Центральної та Східної Європи», тож вона є логічним продовженням і доповненням таких курсів освітньої програми «Східноєвропейські історичні студії», як: «Нова історія народів Південно-Східної і Центральної Європи», «Нова історія Східної Європи», «Культурні процеси в країнах Центральної і Східної Європи в нову та новітню добу», «Новітня історія країн Південно-Східної і Центральної Європи», «Національне Відродження народів Центрально-Східної Європи», «Визвольна боротьба на Балканах (XVI – початок XX ст.)», «Державотворчі процеси в країнах Південно-Східної Європи», «Етноси Центральної та Східної Європи в Україні у XIX – початку XXI ст.», «Заколоти і перевороти в країнах Центрально-Східної Європи (XVII – XIX ст.)». З огляду на це, **мета дисципліни** – простежити еволюцію взаємин російської влади і народів Південно-Східної Європи з XVIII ст. до початку XX ст., проаналізувати їх особливості та інтенсивність у різні історичні періоди; з'ясувати роль Росії у становленні незалежних держав Південно-Східної Європи упродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Географічні межі. В рамках навчальної дисципліни розглядаються відносини Росії з народами, котрі представляли два сучасні історико-географічні регіони – власне Балкани і Подунав'я. Упродовж визначеного історичного періоду ці землі знаходились під владою Османської імперії, належали до її північно-західної (європейської) частини – Румелії. Стратегія, мета і форми російської співпраці з народами регіону, хоча й мали свою специфіку, тим не менш у загальних рисах співпадали. Відтак, вважаємо за можливе стосовно XVII – початку XX ст. узагальнити назву регіону, водночас акцентувати увагу саме на взаєминах Росії зі слов'янським населенням Румелії, яке населяло переважно історичну область Балкани.

Завдання курсу – сформувати у студентів узагальнюючу систему знань про російську зовнішню політику в Європі, зокрема в її південно-східному регіоні впродовж XVIII – початку XX ст. У результаті вивчення дисципліни студенти повинні **засвоїти** методіку аналітичної науково-дослідної роботи; **знати**:

- термінологічно-понятійний апарат з історії російської політики на Балканах;
- основні періоди російського «прориву» на Балкани;
- мету російської політики в Південно-Східній Європі впродовж XVIII – початку XX ст., основні методи та форми її реалізації;
- ключові події та основні персоналії російсько-балканських взаємин XVIII – початку XX ст.

Вміти:

- виокремлювати і критично оцінювати основні етапи російської політики на Балканах;
- аналізувати їх динаміку, методи, які використовувала російська влада у прагненні утвердити свій вплив в регіоні;
- визначити й оцінити наслідки окремих подій російської політики щодо Балкан
- аналізувати взаємовідносини (причини і форми співпраці, суперечності) Російської імперії і провідних європейських держав стосовно народів Південно-Східної Європи
- сформулювати і довести вплив релігійного, політичного, культурного, військового факторів на динаміку російської активності в балканському регіоні;
- висвітлювати форми взаємодії європейських країн, що використовувались задля розв'язання «Східного питання» в системі міжнародних відносин XVIII – початку XX ст.
- виокремлювати причини, методи, простежити спадковість, визначити спонукальні фактори, головних дійових осіб в окремих періодах і подіях російської політики на Балканах упродовж XVII – початку XX ст.

Здобуті знання в майбутньому можна застосовувати в освітньо-виховному процесі та експертно-аналітичній діяльності.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОЦІНЮВАННЯ

СЕМЕСТРОВЕ ОЦІНЮВАННЯ

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів (бали, отримані під час роботи на семінарських заняттях, за модульні контрольні роботи; бали, отримані за самостійну роботу (за підготовку рефератів).

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінарські заняття, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1-4, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 5-9.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється в двох формах: семестрове оцінювання (усне опитування, контрольні роботи, реферати) і підсумкове оцінювання (залік).

Загальна сума балів – 100 балів (із них, семестрове оцінювання – максимум 80 балів; підсумкове оцінювання (залік) – максимум 20 балів).

<i>Змістовий модуль 1</i>			<i>Змістовий модуль 2</i>			<i>Залік</i>
Формування взаємозв'язків Росії і слов'янських народів Балкан (XVII – початок XIX ст.)			Російська імперія і становлення національних держав на Балканському півострові			
40 заліковий бал (максимум)			40 залікових балів (максимум)			20 балів (максимум)
<i>Семінари</i>	<i>Самостійна робота</i>	<i>Модульний контроль</i>	<i>Семінари</i>	<i>Самостійна робота</i>	<i>Модульний контроль</i>	
20 (максимум)	10 (максимум)	10 (максимум)	20 (максимум)	10 (максимум)	10 (максимум)	

Упродовж семестру оцінюється робота студента під час кожного семінарського заняття (доповідь, доповнення, участь у дискусії, виконання практичних завдань). Під час семінарського заняття студент має можливість досягти від 0 до 4 балів. Критеріями оцінювання роботи студента під час семінарського заняття є:

- повнота розкриття питання, логіка викладення 1 бал;
- опис явищ, наведення належних прикладів 1 бал;
- використання основної і додаткової літератури 1 бал;
- аналітичні міркування, вміння робити висновки 1 бал.

Предметом **самостійної роботи студентів** є опрацювання як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється шляхом оцінювання рефератів, під час модульних контрольних робіт.

Реферати студент подає викладачеві на останній лекції кожного Змістового модулю, зокрема Реферат 1 (перша декада жовтня) і Реферат 2 (друга декада грудня). Критеріями оцінки реферату є:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 10-9 балів;
- тема розкрита повно, але наявні пені фактологічні неточності 8-7 балів;
- тема розкрита фрагментарно 6-4 бали
- реферат суто компілятивного рівня 3-2 бали;
- розкритий лише окремий аспект 1 бал.

Теми рефератів з кожного змістового модулю викладач пропонує студентам на першому занятті відповідного модулю: ЗМ1 – початок вересня, ЗМ2 – початок листопада.

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться модульні контрольні роботи, зокрема Контрольна робота 1 (остання декада жовтня) і Контрольна робота 2 (перша декада грудня).

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується.

МК проводиться у письмовій формі. Завдання контрольної роботи ЗМ1, ЗМ2 містить 2 запитання, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється в 5 балів. Максимальна кількість балів, яку студент може набрати за МК – 10 балів. Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується.

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 р.

ПІДСУМКОВЕ КОНТРОЛЬНЕ ОПИТУВАННЯ (ЗАЛІК)

На останньому семінарському занятті з усього обсягу пройденого і відведеного на самостійну роботу студентів матеріалу проводиться підсумкове контрольне опитування (2 запитання). На заліку студенти мають дати розгорнуту відповідь на два загальні питання, кожне з яких оцінюється в 10 балів.

Критеріями оцінювання відповіді є:

- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми 10 балів
- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу 9 балів
- Відповідь відображає знання фактичного матеріалу питання 7-8 балів
- Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки 5-6 балів
- Відповідь фрагментарна, відображені лише деякі аспекти проблеми 3-4 бали
- Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі фактичного матеріалу 2 бали
- Відповідь мастить значні помилки елементарного рівня 1 бал
- Відсутня відповідь 0 балів

Бали, отримані студентом під час підсумкового контрольного опитування, додаються до балів, набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (семінарські заняття, модульні контрольні роботи, реферати).

Обов'язковою вимогою для допуску до підсумкового контрольного опитування (заліку) є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 48 балів (**рекомендований мінімум**, тобто не менше 60% від загальної кількості балів, які можливо отримати під час семестрового оцінювання).

При простому розрахунку отримаємо:

	Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Залік	Підсумкова оцінка
Мінімум	24	24	12	60
Максимум	40	40	20	100

Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів. Студент, який набрав суму балів **не менше** встановленого мінімуму залікових балів (60) має право, за погодженням з викладачем, не виконувати підсумкову контрольну роботу. У випадку, коли студент має бажання збільшити кількість балів (але не більше ніж до 100) він складає залік.

Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ РОСІЇ І СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ БАЛКАН (XVII – ПОЧАТОК XIX СТ.)

Вступ. Тема 1. Геополітичне становище Російської імперії і Балканського регіону на початку XVIII ст. Основні напрями зовнішньої політики Росії (6 год.) *

Вступ. Предмет, мета, завдання, хронологічні та географічні межі курсу. Актуальність і ступінь наукової розробки проблеми. Аналіз джерел і літератури. Мета, методи й форми вивчення курсу. Структура навчального курсу та його зв'язок з іншими дисциплінами. Методичні поради щодо питань, винесених на самостійне опрацювання.

Геополітичне становище Російської імперії і Балканського регіону на початку XVIII ст. Основні напрямки зовнішньої політики Росії. Формування ідеології «захисту православ'я». Становлення суспільно-політичних зв'язків між Росією і народами Балкан: передумови і особливості.

Тема 2. Становлення суспільно-політичних зв'язків між Росією і народами Балкан (8 год.)

Релігійний фактор і його значення щодо активізації російської зовнішньої політики рубежу XVII-XVIII ст. Народи Балкан в XVII ст.: проблеми звільнення (політика, культура, ідеологія). Становище християнських церков в Османській імперії. Підстави, характер і форми взаємин російської влади й Константинопольського патріархату. Культурні й економічні зв'язки народів Балкан з Московським царством.

Становлення й особливості взаємовідносин Росії і правителів Дунайських князівств. Політика Г. Бетлена щодо Московії. Роль В. Лупу і М. Бесараба у розвитку російсько-османсько-молдавських взаємин. Проекти приєднання Молдавського князівства до Московського царства в другій половині XVII ст.

Балкани в період антиосманських війн Священної ліги.

Тема 3. Російський прорив на Балкани (17 год.)

Російсько-турецькі війни XVIII ст.: балканський фактор. Військові конфлікти першої половини століття, їх особливості. Прутський похід 1711 р. і його наслідки для Дунайських князівств. Встановлення російсько-чорногорських відносин.

* Зазначається загальна кількість годин з урахуванням лекцій, семінарів та самостійної роботи.

Чорногорці – головні російські союзники на Балканах (XVIII ст.). Причини і проекти формування Новосербії та Слов'яносербії.

Війна 1768-1774 рр.: балканський театр військових дій. Участь сербських і чорногорських полків у війні. Кючук-Кайнарджийський мир, його значення в російській політиці на Балканах. Питання Дунайських князівств. Заснування російських консульств і віце-консульств в турецьких провінціях. Створення «Корпусу іноземних єдиновірців». «Грецький проект» Г.О. Потьомкіна – О.А. Безбородька: проєкти і реальність. «Держава Дакія».

Війна 1787-1791 рр., особливості й форми військової взаємодії Росії з народами Балкан (чорногорці, греки, Дунайські князівства). Діяльність фрайкорів на теренах Сербії. Грецька ескадра Л.Кацоніса та її дії у Середземномор'ї (1788-1792 рр.). Російсько-албанські взаємини (Махмуд Бушаті, Алі-паша Тепелін).

Нова розстановка сил на Балканах наприкінці XVIII ст., проект другого розподілу Великої Порти Ф. Ростопчина. Середземноморський протекторат Росії – Республіка Семи з'єднаних островів. Конституція Ф. Ушакова.

Тема 4. Росія і Балканське питання у першій третині XIX ст. (7 год.)

Епоха Наполеона: політичні й територіальні зміни в Південно-східній Європі. Падіння Венеціанської республіки, приєднання Далмації до імперії Габсбургів. Обговорення територіальних змін на Балканах під час зустрічі імператорів в Тільзиті (1807 р.) та Ерфурті (1808 р.) Балканські питання на Віденському конгресі.

Східне питання у зовнішній політиці Росії першої половини XIX ст. Східна криза 20-х рр. XIX ст.: передумови формування, основні фактори загострення міжнародних відносин. Дії російського уряду щодо розв'язання східної кризи. Міжнародні домовленості стосовно східного питання: англо-російська угода 1826 р., Лондонська конвенція 1827 р., Лондонський протокол 1830 р., Лондонська конвенція 1832 р.

Російська окупація Дунайських князівств. Органічні регламенти.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ І СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ НА БАЛКАНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

Тема 5. Сербські повстання (1804-1815 рр.) і Росія (8 год.)

Белградський пашалик на рубежі XVIII – XIX ст. Соціально-економічний розвиток і політичне становище. Перше сербське повстання 1804 – 1813 рр. Причини, рушійні сили повстання. Основні етапи повстання, їх особливості. Карагеоргій. «Сеча кнезов». Перша сербська депутація до Санкт-Петербургу.

Створення органів державної влади. Ічків мир. Сербсько-російські відносини в період російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Конвенція Карагеоргій-Паулуччі. «Заснування уряду сербського». Слободзейське перемир'я і початок австро-сербських перемовин. Ухвала конституційного акта 1811 р. Причини поразки першого сербського повстання. Бухарестський мирний договір та його значення для здобуття Сербією автономії.

Друге сербське повстання 1815 р. Мілош Обренович. Серпнева угода з Марашлі Алі-пашою. Сербське «двовладдя». Відгомін сербських повстань і російсько-турецької війни 1806-1812 рр. на Балканах.

Тема 6. Грецька революція (1821-1829 рр.): еволюція російської політики (8 год.)

Греція початку ХІХ ст. Республіка Семи З'єднаних островів. Діяльність Ф. Ушакова. Республіканські конституції 1799 р. і 1803 р. Роль Росії на першому етапі здобуття Грецією незалежності.

Економічне й соціальне підґрунтя революції. Зародження національно-визвольного руху. Р.Велестинліс. Етерії. Діяльність Філікі Етерія (Одеса). Перемовини з І. Каподістрією. Заколот братів Іпсіланті: реакція російського уряду і суспільства. Початок повстання в Пелопонесі. Грецька революція 1821-1829 рр.: причини, основні етапи, рушійні сили. Філелліністичний рух. «Товариства прихильників муз». Громадянські війни в Пелопоннесі. Російські плани врегулювання грецької проблеми. «Мемуар про умиротворення Греції». Трагедія Месолонгі. Конвенції європейських країн щодо османо-грецького протистояння.

Трізінська Національна асамблея. Обрання І. Каподістрії президентом Греції. Наваринська битва 1827 р. Боротьба англійської, французької, російської партій за вплив у Грецькій республіці. Адріанопольський мир і визнання грецької незалежності.

Тема 7. Балкани в російській зовнішній політиці другої половини 1850 – 1870-х рр. (8 год.)

Паризький мир 1856 р. і нова доктрина зовнішньої політики Росії. Балканські стратегії європейських держав після 1856 р. (Великобританія, Австрійська імперія, Франція, Пруссія, Італія). Подвійний характер балканської політики Росії. Розширення мережі російських консульств на Балканах. Причини послаблення російського впливу в Сербії, Чорногорії, Греції. Дунайські князівства – балканський бар'єр на шляху російської експансії. Вибори 1859 р. у Молдові та Валахії. Виникнення Румунії (1859 р.) Взаємини Петербургу з О. Кузою.

Повстання 1850-1860-х рр. в Боснії та Герцеговині. Критське повстання 1866 р. – пролог Східної кризи 1870-х рр. Створення Балканського союзу (1866 р.)

Коливання російського ставлення до балканського об'єднання. Російсько-австрійські протиріччя на Балканах.

Східна криза 1870-х рр.: причини, основні етапи особливості. «Радикальний» і «поміrkований» напрями вирішення балканських проблем. Повстання в Герцеговині та Боснії 1875 р. Старозагорське 1875 р. та Квітневе 1876 р. повстання в Болгарії. Берлінський меморандум. Константинопольська конференція. Будапештська конвенція.

Тема 8. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр., її вплив на балканські народи (8 год.)

Національно-визвольна боротьба болгарського народу 50-60-х рр. XIX ст., її основні напрями. Церковна боротьба. Г.Раковський. Зростання національно-визвольного руху у 70-х рр. Х.Ботев. Квітневе повстання 1876 р.

Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. Причини та хід війни. Позиції європейської дипломатії щодо політичного становища балканських провінцій Османської імперії. Реакція Росії на австро-угорську окупацію Боснії і Герцеговини. Результати війни. Сан-Стефанський договір. Протидія Сербії, Чорногорії, Греції російському плану відновлення Болгарії. Берлінський трактат. Створення болгарського князівства. Участь російської адміністрації у підготовці Великотирновської конституції (1879 р.)

Незалежність Румунії (1877) та Сербії (1878). Російсько-румунська «дипломатична» війна (проблема південної Бессарабії). Проекти розширення кордонів Греції. Російсько-грецькі взаємини в період війни. Повстання в Епірі, Фессалії, Македонії, на Криті. Створення Албанської ліги. Ставлення Петербургу до національно-визвольного руху албанців.

Тема 9. Міжнародні відносини на Балканах наприкінці XIX – на початку XX ст. Балканські війни (6 год.)

Міжнародне становище Росії в останній чверті XIX ст. Балкани під владою Габсбургів. Особливості політичного і національного розвитку. Союз трьох імператорів. Посилення позицій Німеччини, Австро-Угорщини, Великобританії на Балканах. Розширення блоку Центральних держав на південь. Німецько-румунська угода 1883 р.

Болгарська криза 1885-1886 рр. Об'єднання князівства Болгарії і Східної Румелії: російська військова допомога і політична протидія. Сербсько-болгарська

війна. Домовленості Росії й Австро-Угорщини про збереження статус-кво на Балканах.

Перетворення півострову на «пороховий погреб» Європи. Критське повстання 1896 р. Осmano-грецька війна. Участь Росії і великих держав у миротворчій операції (1897-1909 рр.) Ілїнденське повстання у Македонїї (1903 р.)

Младотурецька революція 1908 р. Проголошення незалежності Болгарського царства. Боснійська криза. Анексія Боснїї і Герцеговини Австро-Угорщиною (1908 р.) Реакція Росії і балканських країн. Створення терористичних організацій «Чорна рука» і «Млада Босна». Наслідки анексії.

Участь російської дипломатїї у формуванні нового Балканського союзу. Македонське питання. Позиції великих держав щодо військової ескалації в регіоні. Балканські війни 1912-1913 рр. Проголошення незалежності Албанїї. Загострення сербсько-австрїйських відносин. Лондонська конференція 1912 р. Бухарестський договір 1913 р. Новий територіально-політичний устрій Балкан. Роль російської дипломатїї у врегулювання балканської кризи. Гуманітарна допомога Балканам у період Балканських війн. Міжнародно-правові наслідки протистояння на Балканах.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тематичний план лекцій

№ п/п	Назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	самот. робота
Частина 1				
Формування взаємозв'язків Росії і слов'янських народів Балкан (XVII – початок XIX ст.)				
1.	Вступ. Тема 1. Геополітичне становище Російської імперії і Балканського регіону на початку XVIII ст. Основні напрями зовнішньої політики Росії.	2	-	4
2	Тема 2. Становлення суспільно-політичних зв'язків між Росією і народами Балкан	2	2	4
3	Тема 3. Російський прорив на Балкани. Лекція 1. Російсько-турецькі військові конфлікти XVIII ст., їх особливості. Лекція 2. Співпраця з народами Балкан: від адриатичних розвідок до реалістичних планів взаємодії	4	5	8
4	Тема 4. Росія і Балканське питання у першій третині XIX ст.	1	2	4
5.	Реферат 1	-		6
6.	Контрольна робота 1		1	
Частина 2				
Російська імперія й становлення національних держав на Балканському півострові				
7.	Тема 5. Перше і друге сербські повстання (1804-1815 рр.) і Росія.	2	2	4
8.	Тема 6. Грецька революція (1821-1829 рр.): еволюція російської політики	2	2	4
9.	Тема 7. Балкани в російській зовнішній політиці другої половини 1850 – 1870-х рр.	2	2	4
10.	Тема 8. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр., її вплив на балканські народи	2	2	4
11.	Тема 9. Політика Росії на Балканах (кін. XIX – поч. XX ст.) Балканські війни 1912-1913 рр.	1	1	4
12.	Реферат 2	-		6
13.	Контрольна робота 2		1	
	ВСЬОГО	18	20	52

Загальний обсяг **90 год.**, у тому числі:

Лекцій – **18 год.**

Семінари – **20 год.**

Самостійна робота - **52 год.**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття – форма навчального заняття, тематично пов'язане з навчальною програмою дисципліни, в ході якого викладач організовує дискусію навколо попередньо визначених тем. *Основною метою семінарського заняття є* поглиблення, розширення, деталізація й закріплення лекційного (теоретичного) матеріалу, перевірка ефективності і якості засвоєння нових знань. *Дидактична мета семінарів* – активізація пізнавальної діяльності студентів, оволодіння фундаментальними знаннями, формування самостійності суджень, уміння аргументовано, із посиланням на джерела та історіографію проблеми, відстоювати власні думки. На семінарських заняттях розвивається логічне мислення, закріплюються навички ведення наукової дискусії, демонструється рівень засвоєння лекційного матеріалу, володіння фаховим науковим апаратом, удосконалюються навички самостійної роботи з джерелами та літературою з певної наукової проблеми, вміння робити висновки. Саме тому важлива систематична, методична, ґрунтовна підготовка до занять.

Відповідно до запропонованих тем, рекомендованих джерел і спеціально підібраної літератури студенти поглиблено опрацьовують певні проблеми, які в лекціях згадувалися побіжно або залишились на самостійне опрацювання, оволодівають методиками цільового добору матеріалу, вчать виділяти головне, готують тези доповідей.

У залежності від запропонованої тематики, під час вивчення курсу викладачем можуть бути запропоновані різні типи семінарських занять, зокрема семінар-диспут, семінар з виступами студентів, комбіноване семінарське заняття (доповіді і повідомлення, які переходять у розгорнуту бесіду). Водночас, робота на семінарському занятті має на меті активне залучення студентів до з'ясування сутності проблем, що були винесені на розгляд, надання можливості його учасникам вільно висловлювати власну точку зору, удосконалення навичок логічно й переконливо полемізувати. Активність роботи – це не тільки попередня підготовка, але й уміння уважно слухати своїх колег, аналізувати поданий матеріал, ставити уточнюючі запитання.

За структурою семінарське заняття поділяється на кілька важливих блоків. Воно обов'язково розпочинається зі вступного слова викладача, нагадування теми і мети заняття (організаційна частина, 5 хв.) Основна – навчально-дискусійна частина передбачає виступи доповідачів, запитання й обговорення викладених

тез, висновки і узагальнення з кожного питання. Звертаємо увагу, що виступ з певної проблеми має будуватись за такою логічною структурою: *вступ-основна частина-підсумки*, бути стислим, конкретним, розкривати ключові аспекти питання. Здебільшого, тривалість виступу студента не має перевищувати 10 хв. Останній, заключний блок призначений для узагальнення розглянутої проблеми викладачем, аналізу та оцінювання роботи всіх студентів групи відповідно до критеріїв, які були визначені у робочій програмі курсу (10 хв.)

Студенти мають відвідувати кожне семінарське заняття. У такий спосіб вони отримують цілісне уявлення предмету вивчення дисципліни, більш глибоко усвідомлюють й закріплюють лекційні матеріали, питання, винесені на самостійне опрацювання. Інформаційні прогалини можуть створювати додаткові перешкоди при підготовці до модульного контролю та підсумкового оцінювання.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття 1. Балканські володіння Османської імперії (XVII-XVIII ст.)

1. Адміністративно-територіальний поділ.
2. Структура управління в Румелії.
3. Економічний розвиток балканських володінь Османської імперії.

Література: [4, 5, 13, 14, 16, 23 (вип. 17), 29, 85, 100, 101, 104]

Семінарське заняття 2. Балканські авантюри Росії (друга половина XVIII ст.)

1. Середземноморська (архіпелазька) експедиція (1769-1774 рр.)
2. Російські самозванці на Балканах (Стефан Малий).
3. «Грецький проект».

Література: [4, 5, 9, 14, 30, 31, 86]

Семінарське заняття 3. Заселення і господарське облаштування Новоросії (XVIII – початок XIX ст.)

1. Передумови заселення південноукраїнських земель.
2. Законодавча база колонізації, зміни внутрішніх і зовнішніх кордонів Новоросії. Назви регіону в історіографії.
3. Основні етапи переселенського руху, його інтенсивність.
4. Розвиток господарства Південної України: землеробство, торгівля, розвиток ремесел.

Література: [14, 17, 22, 23 (вип. 10), 26, 36, 44, 47, 48, 52, 56, 57, 77, 81, 83]

Семінарське заняття 4. Проекти вирішення Східного питання (перша чверть XIX ст.)

1. Записка К.Нессельроде «Про умиротворення Греції» (1824 р.)
2. Еволюція британської політики (Р.Каслрі -Дж. Каннінг-Г.Пальмерстон).

Література: [1, 3, 6, 12, 17, 19, 23 (вип. 8, вип. 18), 33, 34, 39, 46, 54]

Семінарське заняття 5. Балкани епохи реформ і революцій (1830-1840-ві рр.)

1. Греція в роки правління короля Оттона. Революція 1843 р.: позиція Росії.
2. Система органічних регламентів в Дунайських князівствах.
3. Відгомін «весни народів» 1848-1849 рр. Військова тривога 1849 р.

Література: [4, 6, 12, 23 (вип. 11, вип. 12), 29, 54, 88, 93]

Семінарське заняття 6. «Спокійна» Румелія в російській політиці 1840-1870-х рр.

1. Болгарія: початок пробудження.
2. Боснія і Герцеговина.
3. Албанські провінції.
4. Російська балканська політика напередодні та в період Кримської війни. Особливості взаємин з Дунайськими князівствами та Болгарією.

Література: [4, 6, 8, 12, 19, 23 (вип. 8, вип. 11, вип. 13), 29, 55, 93, 101]

Семінарське заняття 7. Росія і національні рухи на Балканах.

1. Формування національних доктрин в Сербії та Греції («Начертання» І. Гарашаніна, «Мегалі ідея» І. Коллетіса).
2. Ідеї панславізму (Л. Гай, В. Водник, В. Караджич): зародження і занепад.
3. Револьюційні організації в Росії і на Балканах: протиборство чи обмін досвідом?

Література: [8, 10, 17, 23 (вип. 15), 41, 42, 88, 93, 94, 101, 104]

Семінар 8. Суспільні, культурні і наукові контакти Росії і балканських народів у ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

1. Православна королева Греції.
2. Чорногорські принцеси в Росії.
3. Балканські студенти і викладачі в російських навчальних закладах.

Література: [23 (вип. 10, вип. 16), 87, 89, 90, 96, 97, 101]

Семінар 9. Балкани і Росія напередодні Першої світової війни

1. Росія і Балканський союз.
2. Російська дипломатія в період Балканських війн.
3. Боротьба Росії за союзників на Балканах напередодні Першої світової війни.

Література: [7, 11, 17-20, 28, 29, 35, 49, 50, 58, 59, 61, 65, 66, 71, 75, 76, 98, 102]

МЕТОДИКА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Відповідно до «Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» однією з основних форм опанування освітніх компонентів студентами є самостійна робота. Метою самостійної роботи є засвоєння окремих компонентів навчальної програми дисципліни, формування у студента вміння самостійно опановувати теоретичні й практичні знання. Основними функціями самостійної роботи студентів є пізнавальна, самостійна, прогностична, коригуюча та виховна. Студенти повинні не лише брати активну участь у процесі сприйняття й засвоєння знань, але й бути спроможними застосовувати вивчене на практиці, вміти добирати приклади, аналізувати фактологічний матеріал, здійснювати порівняння, робити прогностичні висновки, вміти письмово й усно представляти результати своєї роботи. Отже, позааудиторна робота здобувачів освіти, перш за все, спрямована на формування навичок самостійного вирішення професійних задач.

Самостійна робота студента передбачає вивчення окремих тем або проблем курсу, підготовку до семінарських занять, модульних контрольних робіт, підсумкового контролю, проведення самостійних досліджень; реалізується у формі виконання індивідуальних дослідницьких завдань (реферати, есе, рецензії) з обраної теми. Вона забезпечується різноманітними навчально-методичними засобами: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій, додатковою спеціальною науковою літературою і джерелами, також передбачається активне використання інформаційних технологій.

Реферат – це короткий (до 15 сторінок) виклад тексту, що містить аналіз джерел і спеціальної літератури, котрі дають можливість розкрити, проаналізувати обрану проблему в різних аспектах, представлення результатів самостійно проведених досліджень. Реферат може бути присвячений окремій проблемі або містити узагальнення різних точок зору з визначеної теми. Від звичайного конспектування наукової літератури реферат відрізняється тим, що в ньому викладаються (зіставляються, оцінюються) різні точки зору на аналізовану проблему і при цьому укладач реферату визначає своє ставлення до розглянутих наукових позицій, поглядів або визначень, що належать різним авторам. Дослідницький характер реферату становить його основну наукову цінність.

Рецензія – критична оцінка праці, відгук про неї. У ній висловлюють міркування про прочитане, побачене загалом, його найважливіші деталі,

застосовуючи науково обґрунтовані доведення, факти, пояснення. Рецензії здебільшого мають характер висновків, узагальнень, оцінки прочитаного/побаченого. Можна давати оцінку книги, статті, художньої або документальної стрічки, твору мистецтва загалом або окремих розділів, частин, роблячи наприкінці узагальнення.

Навчальна програма дисципліни «Політика Росії на Балканах XVIII – початку XX ст.» передбачає виконання студентами самостійної роботи в обсязі 52 години.

Перевірка самостійної роботи студентів включає відповіді на контрольні питання (під час планових модульних контрольних робіт, підсумкового семестрового оцінювання), перевірку і захист письмових робіт (рефератів, рецензій) відповідно до самостійно обраних тем.

Виконання індивідуальних завдань рекомендуємо здійснювати у наступній послідовності:

1. *Підготовчий етап*: обрання теми, визначення її ключових аспектів; ознайомлення із рекомендованими джерелами і спеціальною літературою; самостійний пошук додаткових матеріалів по темі.
2. *Основний етап*: виконання завдання (письмова робота).
3. *Етап контролю та самоконтролю*: захист-презентація виконаного дослідження на семінарському занятті або під час індивідуальної співбесіди з викладачем.

Самостійна робота студента здійснюється у постійній співпраці з викладачем (через індивідуальні консультації), але її основна мета – формувати здібності до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

Завдання для самостійної роботи

Змістовий модуль 1

Формування взаємозв'язків Росії і слов'янських народів Балкан (XVII – початок XIX ст.)

1. Балкани між географією і політикою (особливості формування балканського геополітичного регіону).
2. Особливості соціально-політичного й економічного становища балканських земель під владою Османів (XV-XVII ст.)
3. Ідеологічна концепція «Москва – третій Рим» і її вплив на російську балканську політику.
4. Молдавія і Волощина у складі Османської імперії. Система «капітуляцій».
5. Еміграція південних слов'ян до Московського царства в XVII ст.
6. «Слов'янська ідея» Юрія Крижанича.
7. «Велике переселення сербів» 1690 р.
8. Савва Владиславич-Рагузинський: політичний портрет.
9. Іван Хорват: політичний портрет.
10. Російські адриатичні розвідки (Російські гардемарини в Боці Которській).
11. Посольства чорногорців в Росію (перша половина XVIII ст.)
12. Архіпелазька експедиція (1769-1774 рр.)
13. Європейські проекти розподілу Османської імперії (XVII-XVIII ст.)
14. Стефан Малий.
15. Південні слов'яни на службі Російській імперії (Милорадовичі, Теккелі, Хорват, Кантемір, Іпсіланті).
16. Українсько-сербські культурні зв'язки (XVII-XVIII ст.)
17. Дунайсько-причорноморський фронтір Російської імперії.
18. Російське консульство в Которі.
19. Російська Адриатична експедиція 1812 р.
20. Повстання пандурів під керівництвом Т.Владиміреску.

Змістовий модуль 2

Російська імперія й становлення національних держав на Балканському півострові

1. Політика європейських держав щодо Балкан (перша третина XIX ст.)
2. Військова співпраця Росії і Сербії в роки першого сербського повстання.
3. Карагеоргієвичі – Обреновичі: боротьба династій.

4. Похід О.Іпсіланті.
5. Епідаврський органічний статут (1822 р.)
6. Іоанн Каподістрія: політичний портрет.
7. «Філікі етерія».
8. Проекти створення російських протекторатів на Балканах першої половини XIX ст.
9. Тимчасова російська адміністрація в Молдавії та Валахії (1828-1834 рр.)
10. Грецька революція очима європейських митців XIX ст.
11. Болгарська еміграція XIX ст.: причини, основні напрями і осередки.
12. Російсько-болгарські відносини (остання чверть XIX – початок XX ст.)
13. Росія очима балканських інтелектуалів XIX ст.
14. Балкани в уяві російських політиків і суспільства XIX ст.
15. Ідеї панславізму в міжнаціональних відносинах XIX ст.
16. Участь балканських народів у слов'янських з'їздах XIX-XX ст.
17. Південна Бессарабія в міжнародних відносинах XIX ст.
18. Балканські емігранти в Росії XIX ст.
19. Російсько-сербські взаємини XIX ст.
20. Російсько-чорногорські відносини XIX ст.
21. Основні проблеми російсько-грецьких відносин XIX ст.

ПИТАННЯ НА ЗАЛІК

1. Охарактеризуйте геополітичне становище Османської імперії і Росії у XVII ст.
2. Розкрийте засади російської балканської політики XVI-XVII ст.
3. Проаналізуйте форми русько-балканських взаємин у XVI ст.
4. Основні об'єкти російської уваги на Балканах у XVII ст.: причини вибору, напрямки і характер співпраці.
5. Розкрийте політику європейських держав стосовно балканських народів Османської імперії в XVII ст.
6. Дайте оцінку кримським походам 1680-1690-х рр. і їх значення для південного вектору російської зовнішньої політики.
7. Охарактеризуйте становище християнських народів Балкан на початку XVIII ст. та перспективи російсько-балканської співпраці (за документами першої чверті XVIII ст.)
8. Прутський похід Петра I: маленька невдача чи крах південного напрямку російської зовнішньої політики. Відповідь обґрунтуйте.
9. Становлення російсько-чорногорських взаємовідносин: причини, характер, особливості.
10. Російсько-турецька війна 1735-1739 рр., її значення у розвитку російсько-балканських контактів.
11. Поясніть особливості російсько-балканських взаємин 40-50-х рр. XVIII ст.
12. Доведіть правомірність назви «прорив Росії на Балкани» стосовно другої половини XVIII ст.
13. «Грецький проект» Катерини II: реальність чи утопія: pro et contra.
14. Окресліть основні причини охолодження російсько-чорногорських взаємин у другій половині XVIII ст.
15. Колонізація Південної України: передумови, законодавча база, основні етапи, населення і характер переселенського руху.
16. Росія, Європа і Східне питання на початку XIX ст.
17. Проаналізуйте причини і наслідки російсько-турецьких війн першої третини XIX ст.
18. Охарактеризуйте значення Бухарестського й Адріанопольського договорів для балканських провінцій Османської імперії.
19. Назвіть і розкрийте визначальні аспекти позиції Росії щодо національно-визвольної боротьби балканських народів.
20. Проаналізуйте російські офіційні і громадські проекти вирішення сербської проблеми.
21. Проаналізуйте ефективність російсько-сербського військового співробітництва під час війни 1806-1812 рр.
22. Розкрийте причини зменшення російського впливу в Сербії після першого сербського повстання.
23. Визначте і розкрийте основні причини Східної кризи 1820-х рр.

24. Республіка Семи З'єднаних островів – реалізація «грецького проекту»: доведіть або спростуйте правомірність твердження.
25. І. Каподістрія: політичний портрет.
26. Визначте основні етапи грецької революції та проаналізуйте еволюцію російського ставлення до вказаних подій.
27. Філееллінський рух: причини зародження, регіональні особливості, учасники.
28. Розкрийте причини зменшення російського впливу в балканському регіоні протягом «спокійного двадцятиліття».
29. Події 1848-1849 рр. на Балканах і позиція Росії: регіональні особливості.
30. Визначте і проаналізуйте особливості російсько-турецьких відносин в період Кримської війни, поясніть їх вплив на балканські народи.
31. «Велика гра на Балканах»: виникнення терміну, його зміст, хронологічні рамки.
32. О. Горчаков і балканський вектор російської зовнішньої політики.
33. Простежте еволюцію російської позиції щодо створення Румунії (друга половина 1850 – початок 1860-х рр.)
34. Дайте оцінку російсько-французькому співробітництву стосовно вирішення балканських проблем (1850 – 1860-ті рр.)
35. Росія офіційна і російська громадськість: ставлення до болгарського відродження 1860-1870-ті рр.
36. Східна криза 1870-х рр.: причини виникнення, учасники, етапи, особливості.
37. Сербсько-чорногорсько-турецькі війни 1876-1877 рр. і позиція Росії.
38. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр.: балканський театр військових дій.
39. Сан-Стефанський прелімінарій: pro & contra.
40. Розкрийте причини неприйняття балканськими країнами Сан-Стефанського мирного договору.
41. Сан-Стефанський і Берлінський мирні договори: порівняльна характеристика.
42. Доведіть правомірність твердження про занепад російського впливу на Балканах протягом 1880-х рр., поясніть його причини.
43. Болгарська криза 1885-1886 рр. і Росія.
44. Розгляньте основні протиріччя Росії і Австро-Угорщини на Балканах наприкінці XIX – на початку XX ст.
45. Македонські повстання кінця XIX – початку XX ст.: позиція Росії.
46. Політика Росії в період Боснійської кризи.
47. «Дотримання принципу національності на Балканах» (російська політика в регіоні на початку XX ст.): переваги і недоліки.
48. Росія і Балканський союз.
49. Дипломатія Росії в період Балканських війн 1912-1913 рр.
50. Боротьба Росії за союзників на Балканах напередодні Першої світової війни.

ГЛОСАРІЙ ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ*

- Ага** османський почесний титул.
- Аскери** військові; в широкому сенсі – привілейований стан, який не сплачував податки, до нього належали переважно мусульмани - військові, придворні всіх рангів, духівництво, державні чиновники; виділяють дві групи аскерів: Люди Меча (військові) і Люди Пера (чиновники й адміністратори).
- Арматоли** збройні загони клефтів, що ставали на службу османській владі та виконували функції внутрішньої охорони.
- Аяни** напівофіційна османська назва для провінційних можновладців Османської імперії XVIII ст.; збирачі податків, місцеві військові керманічі.
- Бей, бек, бег** почесний титул в Османській імперії; родовий і посадовий титул князівського рангу; титул османської знаті, синів паші та військових старшин; управитель округи.
- Бейлербей** титул правителів еялетів; найвищий ранг провінційного уряду Османської імперії.
- Бейлік** округа чи князівство, керовані беєм.
- Богдан** османська назва князівства Молдавія та загалом території сучасної Молдови.
- Валі** правитель еялету.
- Великий візир** (*везір-і-азам*) – головний міністр, який очолював султанську раду (Диван), головнокомандувач османської армії, зберігач султанської печатки; міг керувати країною від імені султана, мав право призначати на державні й адміністративні посади.
- Візир** (ориг. *везір*) титул сановника вищого рангу в мусульманських монархіях (аналог міністра). В Османській імперії також посада і ранг члена дивану, державної ради при султані.
- Вілаєт** основна та найбільша адміністративно-територіальна одиниця Османської імперії, що заступає попередню – еялет – у XIX столітті. До XIX ст. термін вживався також як синонім еялету.

* Джерела: Іналджик Г. Османська імперія: класична доба, 1300-1600. Київ, 1998; История Балкан: Век восемнадцатый / Отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва, 2004; Ортайли І. Османи на трьох континентах. Львів; Київ, 2019; Пелешко А. Становлення незалежної Грецької держави (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Київ, 2009; Ислам: энциклопедический словарь. Москва, 1991.

Висока Порта, Блискуча Порта (від фр. *Porte*, іт. *Porta*) – султанський уряд; метафорична назва Османської імперії, поширена в Західній Європі.

Гайдуки (від угор. *Hajdúk*, множина від *hajdú* – піхотинець; четники) – загальна назва учасників збройних виступів балканського населення Османської імперії. В XV-XIX ст. гайдуками називали повстанців, які тікали в ліси і гори та вели партизанську боротьбу проти турецького панування. Інша назва – **четники** – активно використовувалась щодо південних слов'ян протягом другої половини XIX – початку XX ст.

Господар титул правителів Валахії та Молдавії в XIV-XIX ст. до їх об'єднання в єдину державу Румунію (1862 р.), який використовувався переважно в російських документах та історичній літературі, місцева назва титулу – домнітор.

Грошові одиниці:

Акче дрібна срібна монета, основна грошова одиниця в Османській імперії до 1687 р.

Алтун (*алтин, султані*) золота монета, яку почали випускати з 1479 р. 1 алтун = 100 акче.

Дірхем срібна монета, в XVII ст. 1 дірхем = 4 акче.

Куруш (*грош, піастр, лей; рос. левк*) грошова одиниця XVIII ст., що на 60% складалась із срібла і на 40% з міді. У другій половині XVIII ст. дорівнював 60-70 копійкам. 1 куруш = 120 акче.

Пара монета, дорівнювала 3 акче.

Гяур (*кяфір*) «невірний», назва для іновірців у мусульман.

Дар-уль-іслам («територія ісламу») узагальнена назва сукупності мусульманських країн, що знаходяться під владою мусульманських правителів і життя яких повністю регулюється шаріатом; протилежне дар-уль-харб.

Дар-уль-харб («територія війни») немусульманські країни, котрі мусульманські правознавці розглядали як такі, що знаходяться у стані війни з мусульманами, відсутність військових дій вважалась перемир'ям.

Дахії, дахідже – яничари, офіцери-заколотники, які захопили владу у Смедеревському саджаку (Белградському пашалику) у 1801 р. Їх тиранічне правління стало однією з причин першого сербського повстання.

Девшірме («податок кров'ю») – одна з повинностей християнського населення імперії, система примусового набору дітей (переважно хлопчиків 14-19 років) із християнського населення для їхньої ісламізації і подальшої служби у війську, адміністрації імперії, палаці падишага як його особистих рабів; дитина, юнак, доросла особа, яка стала заручником системи девшірме. Проти вага феодальній тюркській армії – сіпахам.

Диван (ориг. *Divan*, *Диван-і-Хуммаюн*) – в Османській імперії очолювана великим візиром рада при султанові, що виконувала функції центрального уряду; дорадчий орган при великому візирі або місцевому правителеві (бейлербеї).

Дервіші («жебрак», «злідар») – члени містичних мусульманських братств, сект.

Джізіс, джиз'є, харадж, харч, гарач – подушна подать, яку сплачували немусульмани в ісламських країнах.

Драгоман («перекладач») – важлива адміністративна посада, посередник у відносинах з іноземцями.

Зеамет умовне земельне пожалування, військовий лен із щорічним прибутком від 20 тис. до 100 тис. акче.

Зякат («очищення») – милостиня на користь бідняків-мусульман.

Ердель османська назва князівства Трансільванії, загалом територія сучасної Трансільванії.

Ефляк князівство Валахія, терени Валахії як такі.

Еялет (араб. «управління») – провінція, регіон; від XVI ст. – найбільша адміністративна одиниця Османської імперії, безпосередньо підпорядкована центру, якою керував бейлербей (валі).

Імам духовний керівник, голова мусульманської общини.

Іредентизм політика держави або політичного руху, спрямована на об'єднання народу, етносу чи нації в одній державі.

Йерлі провінційні військові частини з місцевого населення.

Каді, кадій мусульманський суддя, що веде судочинство згідно з нормами шаріату і кануну.

Канун світський закон або закони, які видавались султанами і не входили до шаріату.

Капудан-паша, капітан-паша – командувач флоту Османської імперії.

- Капикулу** (османотур. «раб воріт») – особисті невільники османського султана, вихованці системи девшірме; адміністратори, службовці палацу, слуги падишага, передусім його невільницьке військо, зокрема яничари.
- Ківернітіс** («керівник» країни, президент) – титул вищої посадової особи в Грецькій республіці 1822-1830 рр.
- Кірджалії, кирджалії** – учасники феодальних заколотів, розбоїв кінця XVIII ст.; могли використовуватись османською владою в якості найманців.
- Клефт** (в Греції) – бунтівник, заколотник, повстанець; збройні партизанські загони.
- Кмети** старійшини в сербських і болгарських селищах.
- Кнези** представники місцевої влади в сербських і болгарських землях.
- Коджабаші, кодзабаси** (тур. *староста*) – представники грецької знаті, грецькі землевласники, що за османського панування були чиновниками місцевого самоврядування.
- Комітаджі** (від тур. «члени комітету») – учасники повстанських загонів іредентистського спрямування, «банд», які діяли на Балканах, переважно на болгарських теренах, у другій половині XIX – на початку XX ст.
- Міллєт** релігійно-етнічна спільнота осіб, які належать до однієї релігії та можуть бути об'єднані спільним етнічним походженням.
- Мульк, мюльк** – земля й інше майно приватних власників; безумовна власність.
- Муфтії** мусульманський богослов, знавець законів, який мав право давати своє судження у вигляді фетви.
- Мухтасіб** чиновник, який контролював міські базари.
- Мюсселімі** середньовічне кінне ополчення.
- Наїб** заступник або представник кадія.
- Нахіє, нахія** судово-податна адміністративна одиниця, що складалась з кількох селищ.
- Оджак** військові, основна частина яничарського війська.
- Органічний статут, органічний регламент** – акт конституційного характеру, яким визначалися порядок управління та становище окремих територій у складі Османської імперії; балканські конституції XIX ст. (Греції, 1822-1830; Дунайських князівств, 1831-1858; Сербії 1838).

- Орф** («звичай», «традиція») – тюркське звичаєве право на теренах Османської імперії, яке ґрунтувалося на традиціях і могло суперечити шаріатові.
- Пандури** іррегулярні піхотні війська найманців у Австрійській та Російській імперіях в XVIII-XIX ст.
- Паша** титул військових і цивільних державних службовців Османської імперії високого рангу. Після Танзимату титул надавали тільки міністрам і генералам.
- Пашалик** область під управлінням паші.
- Райя** (араб. *стадо*) – залежне податне населення Османської імперії, зазвичай селяни. У XVIII – на початку ХХ ст. – немусульманське (найчастіше християнське) населення.
- Реісулькютаб, реіс-ефенді** – завідувач канцелярії великого візира; з 1835 р. – очільник Міністерства закордонних справ.
- Румелія** назва володінь Османської імперії в Південно-Східній Європі.
- Санджак** (османотур. *стяг*) – адміністративна одиниця; провінція, частина еялету; друга за величиною територіально-адміністративна одиниця Османської імперії. Санджаки поділялись на повіти (*каза*), кілька санджаків утворювали провінцію (*вілаєт*).
- Сераскер** командувач.
- Сіпахи, сіпагі, спахія** – важко озброєний вершник, військовий, якого держава наділяла тимаром; назва вояків кінного підрозділу яничарського корпусу.
- Скупщина** народні збори дорослого чоловічого населення в Сербії, скликались у часи кризи або небезпеки.
- Тагрір, тагрір дефтері** – османський реєстр, куди заносили інформацію щодо населення, земель і нерухомості завойованих територій, оновлювали один раз на 15-30 років.
- Танзимат** період економічних і політичних реформ в Османській імперії 1839 – 1876 рр.
- Тимар, тімар** умовний земельний наділ із щорічним прибутком до 20 тис. акче; землі, якими наділяли представників військової верстви у винагороду за їх службу.
- Тимаріот** власник тимару.
- Улеми** знавці богослов'я в ісламі, представники вищого ісламського духовництва.

- Фанаріоти** представники головним чином грецьких (рідше еллінізованих італійських, румунських, албанських) аристократичних родин, що обіймали високі посади в турецькій адміністрації; найбільш привілейована група християнського населення Османської імперії. Традиційно жили в стамбульському кварталі Фанар, де мешкала більшість християнського населення османської столиці та розташовувалась резиденція константинопольського патріарха.
- Ферман, фірман** – султанський едикт, указ; зазвичай видавався певній посадовій особі.
- Фетва** письмова ухвала стосовно юридичних питань; підтвердження відповідності певної дії султана принципам шаріату.
- Хатт-і-шеріф, хатт-і-хумаюн** – священний указ султана; на відміну від фермана створювались на основі особистих записів султана і стосувались важливих питань внутрішнього життя або зовнішньої політики імперії.
- Челебі** почесний титул освічених і знатних людей.
- Чифтлік** приватне земельне володіння.
- Шейх-уль-іслам** – очільник ієрархії улемів, богословів-правників; вища посадова особа з питань ісламу та шаріату; головний муфтії Стамбулу.
- Яничари** корпус професійної піхоти в Османській імперії (до 1826 р.); складались з невольників, належали до персональних слуг султана «капикуллу», забезпечувались державою всім необхідним для служби й мали регулярне грошове утримання з державної скарбниці; також виконували поліцейські і каральні функції в Османській імперії.

РЕКОМЕНДОВАНИ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНІ

1. Балканы в конце XIX – начале XX века: Очерки становления национальных государств и политической структуры в Юго-Восточной Европе. М., 1991.
2. **Виноградов В.Н.** Двуглавый российский орел на Балканах. 1683-1914. Москва: Индрик, 2010. 480 с.
3. Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII – начало XX в. / Отв. ред. Н.С. Киняпина. Москва: Наука, 1978. 434 с.
4. **Єлавіч Б.** Історія Балкан. 18 і 19 століття; Пер. с англ. Р.А. Семків. К.: Свенас, 2003. 512 с.
5. История Балкан: Век восемнадцатый / Отв. Ред. В.Н. Виноградов. Москва: Наука, 2004. 546 с.
<https://inslav.ru/publication/istoriya-balkan-vek-vosemnadcatyy-m-2004>
6. История Балкан: Век девятнадцатый (До Крымской войны) / Отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва: КРАСАНД, 2012. 496 с.
<https://inslav.ru/publication/istoriya-balkan-vek-devyatnadcatyy-do-krymskoj-voyny-m-2012>
7. История Балкан: На переломе эпох (1878 – 1914 гг.) / отв. ред. К. В. Никифоров. Москва: Ин-т славяноведения РАН, 2017. 504 с.
<https://inslav.ru/publication/istoriya-balkan-na-perelome-epoch-1878-1914-gg-m-2017>
8. История Балкан: Судьбоносное двадцатилетие (1856-1878 гг.) / Отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва: URSS, 2013. 336 с.
<https://inslav.ru/publication/istoriya-balkan-sudbonosnoe-dvadcatiletie-1856-1878-gg-m-2013>
9. История внешней политики России. XVIII век. (От Северной войны до войн России против Наполеона). Москва: Междунар. отношения, 1999. 304 с.
<http://prussia.online/books/istoriya-vneshney-politiki-rossii>
10. История внешней политики России. Вторая половина XIX века (от Парижского мира 1856 г. до русско–французского союза). Москва: Междунар. отношения, 1999. 384 с.
11. История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века (От русско–французского союза до Октябрьской революции). Москва: Междунар. отношения, 1997. 672 с.
12. История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.). Москва: Междунар. отношения, 1999. 448 с.
<http://prussia.online/books/istoriya-vneshney-politiki-rossii-5>
13. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. / [Редкол.: Акад. РАН Г.Г. Литаврин (отв. ред.) и др.]. – М.: Памятники ист. мысли, 1998. – Ч. 1: Главные тенденции политических взаимоотношений. 1998. 288 с.; Ч. 2. М., 2001. 400 с.

- <https://inslav.ru/publication/osmanskaya-imperiya-i-strany-centralnoy-vostochnoy-i-yugo-vostochnoy-evropy-v-xv-xvi-vv>
14. Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII в.: Документы / [Сост. А.П. Бажова и др.]; Отв. ред. А.Л. Нарочницкий, Н. Петрович. Москва: Наука, 1984. 430 с.
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XVII/1680-1700/Russ_jugoslav_18/index.phtml?id=14560
15. Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в первой трети XIX века: Документы / [Сост. Е.П. Кудрявцева и др.]. Москва: Наука, 1997. 332 с.
http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Otn_russ_jug_19/index.phtml?id=15139
16. Связи России с народами Балканского полуострова, первая половина XVII в. Сб. ст. / Отв. ред. Б.Н. Флоря. Москва: Наука, 1990. 272 с.
<https://inslav.ru/publication/svyazi-rossii-s-narodami-balkanskogo-poluostrova-pervaya-polovina-xvii-v-m-1990>
17. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В.І. Ярового. Київ: Видавець Олег Філюк, 2016. Т. 2. Нова доба. 348 с.

ДОДАТКОВІ

18. Австро-Венгрия: Центральная Европа и Балканы (XI – XX вв.) / Отв. ред. С.А. Романенко, И.В. Крючков, А.С. Стыкалин. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. 488 с.
<https://inslav.ru/publication/avstro-vengriya-centralnaya-evropa-i-balkany-xi-xx-vv-spb-2011>
19. **Айранетов О.** Внешняя политика Российской империи (1801 – 1914). Москва: Ихдателство «Европа», 2006. 672 с.
<http://prussia.online/books/vneshnyaya-politika-rossiyskoj-imperii>
20. **Агансон О.И.** Балканский вопрос во внешней политике Великобритании (1908-1912 годы) // Новая и новейшая история. 2011. № 1. С. 93-106.
21. **Анкудинова А. М.** Русская армия в войне с Османской империей. 1806-1812 гг. (Кампании 1806-1810 гг. на балкан. театре): Автореф... канд. ист. наук: 07.00.02 / Анкудинова Агнесса Михайловна; Ленингр. гос. ун-т им. А.А. Жданова. Ленинград, 1977. 17 с.
22. **Багалій Д.І.** Вибрані праці: у 6 т. / НАНУ, Ін-т укр. археогр. та джерелознавства ім. М.С. Грушевського (Харків. філія), Харків. гуманіт. ін-т "Народна укр. акад.", Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків: Вид-во НУА. – Т. 5, ч. 2: Заселення Полудневої України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її господарства і культурного розвитку. З додатками Н.Д. Полонської-Василенко. 2008. 552 с.
23. **Балканские** исследования.

- Вып. 1. Международные отношения на Балканах. Москва: Наука, 1974.
- Вып. 2. Проблемы истории и культуры. Москва: Наука, 1976.
- Вып. 3. Освободительные движения на Балканах. Москва: Наука, 1978.
- Вып. 4. Русско-турецкая война 1877-1878 гг. и Балканы. Москва: Наука, 1978.
- Вып. 8. Балканские народы и европейские правительства в XVIII – начале XX в.: (Документы и исследования). Москва: Наука, 1982.
<https://inslav.ru/publication/balkanskie-narody-i-evropeyskie-pravitelstva-v-xviii-nachale-xx-v-dokumenty-i>
- Вып. 10. Общественные и культурные связи народов СССР и Балкан XVIII-XX вв. Москва: Наука, 1987.
<https://inslav.ru/publication/obshchestvennye-i-kulturnye-svyazi-narodov-sssr-i-balkan-xviii-xx-vv-m-1987-balkanskie>
- Вып. 11. Политические, общественные и культурные связи народов СССР и Греции (XIX-XX вв.) Москва: Наука, 1989.
- Вып. 12. Революции и реформы на Балканах. Москва: Наука, 1994.
<https://inslav.ru/publication/revolyucii-i-reformy-na-balkanah-m-1994-balkanskie-issledovaniya-vyp-12>
- Вып. 13. Босния, Герцеговина и Россия в 1850-1875 годах: народы и дипломатия. Москва: Наука, 1991.
<https://inslav.ru/publication/bosniya-gercegovina-i-rossiya-v-1850-1875-godah-narody-i-diplomatiya-m-1991-balkanskie>
- Вып. 15. Россия и славяне – политика и дипломатия. Москва: Наука, 1992.
<https://inslav.ru/publication/rossiya-i-slavyane-politika-i-diplomatiya-m-1992-balkanskie-issledovaniya-vyp-15>
- Вып. 16. Российское общество и зарубежные славяне XVIII – начало XX века. Москва: Наука, 1992.
- Вып. 17. Церковь в истории славянских народов. Москва: Наука, 1997.
<https://inslav.ru/publication/cerkov-v-istorii-slavyanskih-narodov-m-1997-balkanskie-issledovaniya-vyp-17>
- Вып. 18. Александр I, Наполеон и Балканы. Москва: Наука, 1997.
24. Балканские страны в новое и новейшее время: Сб. статей. Кишинев: Штиинца, 1977. 178 с.
25. **Белов М.В.** Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия. События, документы, историография: Учеб. пособие. Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 1999. 159 с.
26. **Белова Е.В.** Из прошлого Новороссии: сербы на охране российских границ (1750–1760-е гг.) // Новый исторический вестник. 2008. №1(17).
http://www.nivestnik.ru/2008_1/13.shtml
27. В поисках лучшей доли. Российская эмиграция в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (вторая половина XIX — первая половина XX в.). Москва: Индрик, 2009. 248 с.

- <https://inslav.ru/publication/v-poiskah-luchshey-doli-rossiyskaya-emigraciya-v-stranah-centralnoy-i-yugo-vostochnoy>
28. **Ваколюк Т.О.** Балканська політика Росії 1908-1913 рр.: Дис. ... канд. історичних наук. Спец. 07.00.02 – всевітня історія / Ваколюк Т.О.; КНУТШ. Київ, 2006. 190 с.
 29. **Вандич П.** Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ: Критика, 2004. 464 с.
 30. Век Екатерины II. Дела балканские / В.Н. Виноградов (отв. ред.). Москва: Наука, 2000. 295 с.
<https://inslav.ru/publication/vek-ekateriny-ii-dela-balkanskie-m-2000>
 31. Век Екатерины II: Россия и Балканы / И.И. Лещиловская (ред.). Москва: Наука, 1998. 165 с.
<https://inslav.ru/publication/vek-ekateriny-ii-rossiya-i-balkany-m-1998>
 32. **Виноградов В.Н.** Австрия и Россия после 1849 года. О попытках габсбургского орла вонзить когти в земли Балкан // Новая и новейшая история. 2013. № 5. С. 48-59.
 33. **Виноградов В.Н.** Балканский плацдарм наполеоновской эпохи // Новая и новейшая история. 2010. № 6. С. 137-164.
 34. **Виноградов В.Н.** Великобритания и Балканы: от Венского конгресса до Крымской войны. Москва: Наука, 1985. 336 с.
<https://inslav.ru/publication/vinogradov-v-n-velikobritaniya-i-balkany-ot-venskogo-kongressa-do-krymskoj-voyny-m-1985>
 35. **Виноградов К.Б.** Боснийский кризис 1908–1909 гг. — пролог первой мировой войны. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1964. 160 с.
<http://militera.lib.ru/research/1/all/v/n52630/index.html>
 36. **Водотика Т.** Історія Слов'яносербії в контексті історичної регіоналістики // Регіональна історія України: зб. наук. статей. Київ, 2010. Вип. 4. С. 81-94.
<http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/handle/123456789/77949>
 37. **Воробьев А., Воробьева Н.** Победитель Балкан... // Международная жизнь: проблемы внешней политики, дипломатии, национальной безопасности. 2010. № 1. С. 118-132.
 38. **Гончар Б.М., Самчук В.Л.** "Залізний канцлер" і великі держави в балканських кризах 80-х років // Питання нової та новітньої історії: міжвідомчий науковий збірник. Київ, 1998. Вип. 44. С. 32-41.
 39. **Грачев В.П.** Балканские владения Османской империи на рубеже XVIII-XIX вв. (Внутреннее положение, предпосылки национально-освободительных движений). Москва, 1990. 194 с.
<https://inslav.ru/publication/grachev-v-p-balkanskije-vladieniya-osmanskoj-imperii-na-rubezhe-xviii-xix-vv-m-1990>
 40. **Грачев В.П.** Первое сербское восстание и Россия во время русско-турецкой войны 1806-1812 гг. Москва: Ин-т славяноведения РАН, 2010. Часть первая (1806-1809 гг.). 624 с.

- <https://inslav.ru/publication/grachev-v-p-pervoe-serbskoe-voosstanie-i-rossiya-vo-vremya-russko-tureckoy-voyny-1806-0>
41. **Гросул В.Я.** Революционная Россия и Балканы (1874-1883). Москва: Наука, 1980. 336 с.
 42. **Гросул В.Я.** Российская революционная эмиграция на Балканах в 1883-1895 гг. Москва: Наука, 1988. 295 с.
 43. **Гросул В.Я.** Российский внешнеполитический конституционализм и Балканы (XVIII-XIX века) // Новая и новейшая история. 2011. № 2. С. 60-70.
 44. **Діанова Н.** Формування та розвиток німецьких колоній у містах Південної України в кінці XVIII – першої половини XIX ст. // Етнічна історія народів Європи. 2004. №16. С. 56-59.
<http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2004/16/articles/8.pdf>
 45. **Достян И.С.** Политика России в Балканском вопросе: некоторые спорные проблемы историографии // Славяноведение. 2012. № 3. С. 32-40.
 46. **Достян И.С.** Россия и балканский вопрос: Из истории русско-балканских политических связей в первой трети XIX века. Москва: Наука, 1972. 368 с.
 47. **Дружинина Е.И.** Северное Причерноморье в 1775-1800 гг. Москва: Изд-во АН СССР, 1959. 279 с.
 48. **Дружинина Е.И.** Южная Украина в 1800-1825 гг. Москва: Наука, 1970. 383 с.
 49. **Жогов П.В.** Дипломатия Германии и Австро-Венгрии и первая балканская война 1912-1913 гг. Москва: Наука, 1969. 396 с.
 50. **Задохин А.Г., Низовский А.Ю.** Пороховой погреб Европы. Москва: Вече, 2000. 416 с.
http://militera.lib.ru/h/zadohin_nizovsky/index.html
 51. **Золотарев В.А.** Противоборство империй (война 1877 – 1878 гг. – апофеоз восточного кризиса). Москва: Anima Fortitudo, 2005. 568 с.
 52. **Кабузан В.М.** Заселение Новороссии. Москва: Наука, 1976. 307 с.
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001428>
 53. **Киняпина Н.С.** Балканы и проливы во внешней политике России в конце XIX века (1878 - 1898). Москва: Изд-во МГУ, 1994. 207 с.
 54. **Киняпина Н. С.** Внешняя политика России первой половины XIX века. Москва: Высшая школа, 1963. 288 с.
 55. **Киняпина Н.С.** Внешняя политика России второй половины XIX в. Москва: Высшая школа, 1974. 280 с.
 56. **Козирєв В.К.** Південна Україна у внутрішній політиці Російської імперії та СРСР (XVIII-XX ст.). Запоріжжя, 2002. 374 с.
 57. **Лаврів П.** Історія Південно-Східної України. Київ: Українська видавнича спілка, 1996. 208 с.
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001441>

58. **Лунева Ю.В.** Балканские войны 1912-1913 годов и европейские державы // Новая и новейшая история. 2013. № 1. С. 78-91.
59. **Лунева Ю.В.** Борьба за Черноморские проливы. Российские военные: агенты и дипломаты в Балканских войнах 1912-1913 гг. // Военно-исторический журнал. 2009. № 9 (593). С. 13-17.
60. **Макарова Н.Ф.** Танзимат и балканская политика России в 60-70-х годах XIX века // Новая и новейшая история. 2011. № 3. С. 221-228.
61. **Марков Г.** Возникновение независимого Царства Болгария в ходе Балканского кризиса 1908-1909 годов // Славяноведение. 2009. № 3. С. 3-14.
62. **Мартыненко А.К.** Русско-болгарские отношения от провозглашения независимости Болгарии до начала первой балканской войны. 1908-1912 гг.: Дис... канд.ист.наук / Мартыненко А.К.; КГУ им.Т.Г.Шевченко, 1953. 374 с.
63. Международные отношения на Балканах. 1856-1878 гг. / Отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва: Наука, 1986. 414 с.
<https://inslav.ru/publication/mezhdunarodnye-otnosheniya-na-balkanah-1856-1878-gg-m-1986>
64. Международные отношения на Балканах. 1830-1856 гг. / Отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва: Наука, 1990. 350 с.
<https://inslav.ru/publication/mezhdunarodnye-otnosheniya-na-balkanah-1830-1856-gg-m-1990>
65. **Михайлов В.В.** Дипломатия на Балканах накануне Первой мировой войны // Клио : журнал для учёных. 2010. № 2(49). С. 31-35.
66. Модернизация vs. война: Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913). Москва: Институт славяноведения РАН, 2012. 436 с.
<https://inslav.ru/publication/modernizaciya-vs-voyna-chelovek-na-balkanah-nakanune-i-vo-vremya-balkanskih-voyn-1912>
67. **Молчанов Н.Н.** Дипломатия Петра I. Москва: «Международные отношения», 1990. 443 с.
<http://prussia.online/books/diplomatiya-petra-pervogo>
68. **Нарочницкая Л.И.** Россия и национально-освободительное движение на Балканах. Москва: Наука, 1979. 144 с.
69. **Нарочницкая Л.И.** Россия и отмена нейтрализации Черного моря. 1856 – 1871 гг. Москва: Наука, 1989. 222 с.
70. Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы. В 3 т. Москва: Изд-во Акад. Наук СССР. –
Т. 1. Освободительная борьба южных славян и Россия. 1875 – 1877 / Под ред. д-ра ист. наук, проф. С.А. Никитина и др. 1961. 715 с.
Т. 2. Борьба за национальное освобождение Болгарии в период Русско-турецкой войны. 1877-1878 / Под ред. д-ра ист. наук, проф. С.А. Никитина и др. 1964. 646 с.

- Т. 3. Борьба России и болгарского народа за создание Болгарского государства. 1878-1879 / Под ред. д-ра ист. наук, проф. С.А. Никитина и др. 1967. 678 с.
71. **Палоташ Э.** Балканская политика Австро-Венгрии и австро-венгерско-русские отношения в конце XIX века. : Автореф... канд. ист. наук: / Палоташ Э.; МГУ им. М.В. Ломоносова. Москва, 1967. 20 с.
72. **Пахіль В.В.** Дослідження біографії Михайла Милорадовича в контексті балканської політики Петра I // Науковий вісник Дипломатичної академії України / Дипломатична академія України. Київ, 2012. Вип. 19 : Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції. (До 95-річчя дипломатичної служби України). С. 204-209.
73. **Пелешко А.** Становлення незалежної грецької держави (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Київ: Освіта України, 2009. 312 с.
74. **Пелешко А.В.** Утворення Республіки Семи З'єднаних островів та прийняття її конституції (1797-1807 рр.) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2008. С. 92-99. (Історія ; Вип. 20).
75. **Писарев Ю.А.** Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны. Москва: Наука, 1985. 285 с.
<https://inslav.ru/publication/pisarev-yua-velikie-derzhavy-i-balkany-nakanune-pervoy-mirovoy-voynuy-m-1985>
76. **Позина Е. С.** Русско-сербские отношения накануне балканских войн (1908-1912 гг.) : Дис... канд.ист.наук: 07.00.05. / Позина Елена Семеновна; КГУ имени Т.Г. Шевченко. Киев 1974. 150 с.
77. **Посунько О.М.** Історія Нової Сербії та Слов'яносербії. Запоріжжя: Тандем-У, 1998.
<http://www.rastko.org.rs/rastko-ukr/istorija/oposunko-nserbia.html>
78. **Похлебкин В.В.** Внешняя политика Руси, России и СССР за 1000 лет в именах, датах и фактах: Вып. II. Войны и мирные договоры. Справочник. Москва: Междунар. Отношения, 1995. 781 с.
79. Россия и национально-освободительная война на Балканах. 1875-1878: Сб. документов / Ред. коллегия: акад. А.Л. Нарочницкий и др. Москва: Наука, 1978. 455 с.
80. **Раковский Х.** Россия на востоке. Київ: ДІПА, 2019. 224 с.
81. Россия и черноморские проливы (XVIII–XX столетия) / Отв. ред. д.ист.н. Л.Н. Нежинский, д.ист.н. А.В. Игнатъев. Москва: Медунар. отношения, 1999. 556 с.
82. **Рудяков П.Н.** «В службу и вечное подданство...»: Сербские поселения Новая Сербия и Славяносербия на украинских землях (1751-1764). Киев: АртЕк, 2001. 176 с.
83. Русско-турецкая война 1877 – 1878 / Под ред. И.И. Ростунова. Москва: Воениздат, 1977. 263 с.

84. **Сапожніков А.О.** Іммігранти з Балкан на Півдні України у XVIII – на початку XIX ст. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. 2002. Вип. 59/60. С. 81-86.
85. **Скрицкий Н.В.** Балканский гамбит. Неизвестная война 1877–1878 гг. Москва: Вече, 2006. 416 с.
86. Славянские народы Юго-Восточной Европы и Россия в XVIII в. / Отв. ред. И.И. Лещиловская. Москва: Наука, 2003. 315 с.
<https://inslav.ru/publication/slavyanskie-narody-yugo-vostochnoy-evropy-i-rossiya-v-xviii-v-m-2003>
87. **Смилянская Е. Б., Смилянская И. М., Велижев М. Б.** Россия в Средиземноморье. Архипелагская экспедиция Екатерины Великой. Москва: Индрик, 2011. 840 с.
88. **Соколовская О. В.** Греческая королева Ольга – «под молотом судьбы». Москва: Ин-т славяноведения РАН, 2016. 212 с.
89. **Стоянович Т.** Російське домінування на Балканському півострові // Російський імперіалізм / Упоряд. Т. Гунчак. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. С. 184-218.
90. **Струнина Н. Г.** Деятельность великой княгини Милицы Николаевны Романовой по оказанию помощи Черногории во время Балканских войн // Модернизация vs. война: Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912–1913). Москва: Институт славяноведения РАН, 2012. С. 378-390.
91. **Струнина Н.Г.** Никола Петрович-Негош и его дочери – русские великие княгини Романовы // Черногорцы в России. Москва: «Индрик», 2011. С. 174-238.
<https://inslav.ru/publication/chernogorcy-v-rossii-m-2011>
92. **Таки В.** Россия на Дунае. Империя, элиты и политика реформ в Молдавии и Валахии. 1812 – 1834. Москва: НЛЮ, 2021. 440 с.
93. **Терентьева Н.О.** Таємне грецьке товариство «Філікі Етерія»: Організаційний та політико-ідеологічний центр підготовки грецької революції 1821–1829 рр. Київ: Ін-т іст. України НАН України, 2005. 352 с.
94. Формирование национальных независимых государств на Балканах, конец XVIII – 70-е г. XIX в. / Отв. ред. И.С. Достян. М: Наука, 1986. 430 с.
95. **Фрейдзон В. И.** История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). Санкт-Петербург: Алетея, 2001. 318 с.
<https://inslav.ru/publication/freydzon-v-i-istoriya-horvatii-kratkiy-ocherk-s-drevneyshih-vremen-do-obrazovaniya>
96. **Хитрова Н.И.** Черногория в национально-освободительном движении на Балканах и русско-черногорские отношения в 50-70-х годах XIX в. Москва: Наука, 1979. 336 с.

97. **Хитрова Н.И.** Россия и Черногория: Рус.-черногор. отношения и обществ.-полит. развитие Черногории в 1878-1908 гг.: В 2 вып. Москва: ИРИ, 1993. Вып. 1. 182 с.; Вып. 2. 186 с.
98. **Хлебникова В.Б.** Роль династических связей России и Черногории в выстраивании политического сотрудничества на рубеже XIX – XX веков // Славяноведение. 2015. №1. С. 32-41.
99. Человек на Балканах в эпоху кризисов и этнополитических столкновений XX в. Санкт-Петербург: «Алетейя», 2002. 480 с.
<https://inslav.ru/publication/chelovek-na-balkanah-v-epohu-krizisov-i-etnopoliticheskikh-stolkonoveniy-xx-veka-spb-2002>
100. **Чернов С.Л.** Россия на завершающем этапе восточного кризиса. 1875 – 1878 гг. Москва: Изд-во МГУ, 1984. 144 с.
101. **Чиркович С. М.** История сербов. Москва: Весь Мир, 2009. 448 с.
<https://inslav.ru/publication/chirkovich-s-m-istoriya-serbov-m-2009>
102. **Чорний В. П.** Історія Болгарії. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 404 с.
103. **Шевцова Г.И.** Русский гуманный поход на Балканы (1912-1913). Москва: [б. и.], 2012. 239 с.
104. **Широкоград А.Б.** Русско-турецкие войны 1676–1918 гг. Москва: ООО “Издательство АСТ”; Минск: Харвест, 2000. 750 с.
105. **Јелачић Алексеј.** Русија и Балкан: преглед политичких и културних веза Русије и балканских земаља 866-1940. Београд, 1940.